

mestall

mestall: 1. mescla de diferents espècies de cereals; 2. conjunt homogeni de coses diverses

any XXVII
núm. 58
desembre 2025

Butlletí de l'Associació d'Història Rural

VISITEM TORTELLÀ

El passat 31 de maig l'Associació d'Història Rural va organitzar una sortida matinal per visitar el poble de Tortellà, a la comarca de la Garrotxa. El guia encarregat de la visita va ser l'historiador i arxiver Santi Soler, persona molt vinculada a aquesta població. La plaça del Mercat del poble va ser el punt de trobada de la vintena de persones que ens aplegàrem per conèixer unes pinzellades de la història d'aquest municipi i alguns elements del seu ric patrimoni.

Tortellà, conegut tradicionalment com a poble de músics i culleraires, va arribar a tenir uns 1.600 habitants a mitjan del segle XIX. Amb els

seus mercats dominicals i un total de quatre fires l'any, es pot dir que va exercir de centre capital de tota l'Alta Garrotxa fins ben bé els anys 50 de la passada centúria.

Vam iniciar la visita resseguint alguns dels vestigis de l'antiga cellera de Tortellà, que en època medieval donà lloc al petit nucli urbà, l'embrí del poble, i que a partir del segle XVIII s'expandí de manera important i donà forma als principals carrers. Vam poder veure alguns elements visibles de l'antiga església, com la portalada i les traces de l'antic campanar. En aquest espai de l'antiga cellera, a tocar de la rectoria, vam

Fotografia de grup de la sortida a Tortellà.
Fotografia: Immaculada Costa.

SUMARI

Portada

Visitem Tortellà

L'Associació

Lliurament del 23è Premi Mestall

Agullana, municipi surer

Entrevista

Marta Albà Espinet i Dolors Grau Ferrando

Trobades

XXXVI Seminari d'Història Econòmica i Social

Més enllà del mercat del paternalisme.

La negociació des de baix en l'evolució de les relacions laborals i la contractació agrària (segles XVI-XX)

XXII Trobades Culturals Pirinenques.

El patrimoni del ferro al Pirineu

Agenda

24è premi

mestall

2025-2026

l'Associació d'Història Rural

convoca el

24è premi Mestall

curs 2025 - 2026

A treballs de recerca de batxillerat realitzats per estudiants de Batxillerat i fets des de l'àmbit humanístic i social. Els treballs necessàriament han de tractar temes relacionats amb el món rural en qualsevol dels seus aspectes: història, etnografia, paisatge, patrimoni, economia, població, emigracions, històries de vida, etc.

Dotació: 600 euros per als estudiants i un lot de llibres per al centre en el qual estudiïn.

Termini de presentació: 30 d'abril de 2026.

Informació i bases a la web:
<https://ahr.udg.edu/>

■ l'Associació

recordar que era en aquest lloc on es refugiava el noble Carles Alemany de Bellpuig quan, a principis del segle XVII, la justícia el perseguia per bandoler i per ser considerat el major «moneder» (falsificador de moneda) de tot el Principat.

Tot seguit vam baixar a la zona dels safareigs públics, rentadors construïts l'any 1886 i que van significar un gran avenç per a les dones del poble, ja que anteriorment, per fer la bugada, s'havien de desplaçar als recs propers. En aquesta zona a tocar del torrent es conserven també dos edificis interessants que funcionaren com a adoberies des de mitjan segle XIX fins a la primera dècada del XX.

Retornant a la plaça vam tenir l'oportunitat d'entrar a l'interior del temple parroquial, que amablement ens va obrir la Dolors de Can Nola: un edifici de grans dimensions semblant al de Sant Esteve d'Olot. Aquesta església començà a construir-se l'any 1787 per substituir l'antiga que, a causa del gran creixement demogràfic que la població va experimentar en aquella centúria, s'havia quedat petita.

Vam continuar després pel carrer de Sant Pere, obert l'any 1779, un bon exemple de l'expansió urbanística que es produí al segle XVIII, per raó del creixement demogràfic i econòmic d'aquells anys. El motor de l'economia local fins al darrer quart del segle XVIII fou la indústria i el comerç de la llana, que a partir d'aleshores es va veure substituïda per la indústria del cotó.

En aquest mateix carrer vam tenir ocasió d'aturar-nos per contemplar l'edifici conegut com «la Fàbrica Gran», inaugurada l'any 1784 com a fàbrica d'indianes (teixits de cotó estampats). La propietària actual de l'edifici, la Isabel Bosch, molt amablement ens va convidar a entrar al seu interior i a una enorme terrassa encajada a migdia. En els baixos d'aquest edifici

hi ha constància que durant el segle XIX s'hi reunien els membres d'una lògia maçònica que existí al poble.

Avançant el segle XIX, la indústria tortellenca entrà en crisi. No era competitiva davant de poblacions que, gràcies a disposar de carbó o cursos d'aigua importants, foren capaces de tirar endavant una revolució industrial. Tortellà en quedà al marge. Va ser aleshores que Tortellà trobà una sortida a la crisi a través de la creació de dues manufactures: la de les culleres de fusta i la de les espadenyes, les quals es convertiren en el nou motor econòmic del poble fins a finals del segle XX.

Vam arribar després al carrer de Sales: al número 28 d'aquest carrer ens esperava en Joan Mulí, net del qui es considera el darrer culleraire artesà de l'Alta Garrotxa, en Pasqual Mulí. En Joan, que estima i valora el passat familiar, ha conservat amb molta cura, com si fos un petit museu, el taller de culleraire de l'avi amb totes les eines d'aquest ofici i altres records de la vida de l'avi, que ell ens va anar explicant. En Pasqual Mulí, com la majoria dels culleraires, alternava aquesta feina amb la de músic.

Uns quants de nosaltres vam acabar la matinal compartint conversa i fent el vermut a la terrassa del Casino del poble. Aquest edifici, de factura del segle XIX, va ser la seu d'una antiga Societat de Socors Mutus fundada l'any 1868, reconvertida amb els anys en societat cultural-recreativa, que últimament acull una variada oferta cultural i lúdica per a la població i gent dels voltants.

Aquest dissabte va esdevenir una sortida molt interessant gràcies als coneixements i l'amabilitat del nostre amic i company Santi Soler. Moltes gràcies, Santi!

Dani Bosch i Immaculada Costa ■

Iliurament del

23è Premi Mestall

ACTA DEL JURAT

Reunit el jurat del vint-i-tresè Premi Mestall a treballs de recerca de batxillerat convocat per l'Associació d'Història Rural, constituït per Anna Gironella, Josep Mas i Xavier Rodríguez, després d'examinar els treballs presentats, acorda:

1. Valorar molt positivament la qualitat dels trenta-sis treballs presentats en aquesta convocatòria.

2. Atorgar el Premi Mestall a treballs de recerca de batxillerat en la seva vint-i-tresena edició al treball «Agullana, municipi surer», presentat amb el pseudònim «Cargol».

Oberta la plica, el premi correspon a Maria Jovell Enrique, de l'INS Cendrassos de Figueres, essent tutora del treball la professora Raquel Rojas Fernández.

En la seva valoració, el jurat considera que l'autora ha dut a terme un rigorós treball de recerca històrica sobre el sector surotaper, on ha sabut combinar una exhaustiva recerca bibliogràfica amb l'ús de fonts primàries i testimonis orals, resultant en un treball d'una alta qualitat.

3. El jurat proposa la publicació d'un resum del treball en el proper número del butlletí *Mestall*.

Girona, 17 de juny de 2025

AGULLANA, MUNICIPI SURER

Resum del treball guanyador de la XXIII convocatòria del Premi Mestall

L'objectiu principal d'aquest treball és l'estudi de l'extracció del suro i la seva relació amb el desenvolupament de la indústria surera, posant un especial èmfasi en la seva importància històrica a Catalunya i, més concretament, en la població d'Agullana. El treball explora com aquest poble es va convertir en un punt clau en l'inici i la consolidació d'aquesta activitat, no només com a centre de producció sinó també com a exemple de transformació social, econòmica i cultural al llarg dels segles XVIII, XIX i XX. S'hi destaquen especialment els casos de la fàbrica Can Facundo Genís i del taller d'en Joan Rimalló, darrers exponents conservats de la tradició surera local, els quals permeten comprendre de manera directa com era el procés de manufactura i com s'inseria en la vida quotidiana del poble.

Aquesta investigació respon a tres motivacions principals. En primer lloc, la carència generalitzada de coneixement sobre la importància històrica de la indústria surera en la història de Catalunya, i especialment en la conformació de la identitat d'Agullana. En segon lloc, els llaços familiars de l'autora amb aquest món: el seu besavi, Jaume Pujulà i Coderer, va

regentar una fàbrica surera. En tercer lloc, la voluntat personal d'entendre millor les causes i les conseqüències d'una activitat que, tot i haver estat motor econòmic i identitari d'Agullana, sovint ha quedat oblidada en la memòria col·lectiva.

Les hipòtesis plantejades apunten, d'una banda, al paper d'Agullana com a pionera en la indústria del suro, i de l'altra, a l'impacte que aquesta indústria ha tingut sobre la societat, l'economia i la cultura de la localitat, arribant a transformar-ne el paisatge i l'estructura social. Per a demostrar aquestes hipòtesis, s'ha utilitzat una metodologia que combina un enfocament teòric amb un treball pràctic de camp. La part teòrica s'ha basat en fonts documentals, bibliografia especialitzada, arxius i estadístiques històriques. Paral·lelament, la part pràctica ha consistit en entrevistes amb antics treballadors i descendents de famílies sureres, així com en visites a espais vinculats a l'explotació i manufactura del suro. Tot això permet entendre com la indústria surera ha modelat tant el passat com el present d'Agullana.

Maria Jovell Enrique ■

Lliurament del guardó. D'esquerra a dreta: Josep Mas, Maria Jovell i Enric Saguer. Fotografia: CRHR.

23è premi mestall 2024-2025	
PREMIATS EN ALTRES CONVOCATÒRIES	
1a (2002-2003)	Maria Bertran Isabal (IES de Tremp)
2a (2003-2004)	Albert Reixach Sala (IES Montsacopa d'Olot)
3a (2004-2005)	Eloi Hernández Mosella (IES Quercus de Sant Joan de Vilatorrada)
4a (2005-2006)	Eudald Arnal Boada (IES Gabriel Ferrater de Reus)
5a (2006-2007)	Laia Alentorn Serrat (IES Garrotxa d'Olot)
6a (2007-2008)	Ares Prat Pujol (IES Hug Roger III de Sort)
7a (2008-2009)	Marta Arnau Borràs (IES Manuel Sales i Ferré d'Ulldecona)
8a (2009-2010)	Mariona Miret Giribet (IES Guindàvols de Lleida)
9a (2010-2011)	Josep F. Duarte Romero (IES Gabriel Ferrater de Reus)
10a (2011-2012)	Ariadna Adarnius Blanch (IES La Bisbal)
11a (2012-2013)	Elisabet Ferrer Moradell (IES La Bisbal)
12a (2013-2014)	Pol Xargay Ferrer (IES Pere Alsius, de Banyoles)
13a (2014-2015)	Mariona Ballart Godoy (INS Alexandre Deulofeu de Figueres)
14a (2015-2016)	Ares Flix Sentís (INS Màrius Torres, de Lleida)
15a (2016-2017)	Irina Graells Santamaria (INS Lacetània, de Manresa)
16a (2017-2018)	Jaume Palau Ràfols (Institut de l'Arboç)
17a (2018-2019)	Clàudia Pubill i Quintillà (INS Guindàvols de Lleida)
18a (2019-2020)	David Tíscar Royo (INS La Sènia)
19a (2020-2021)	Maria Ramonet Corominas (INS Francesc Ribalta de Solsona)
20a (2021-2022)	Xènia Pujolàs Moret (INS Cendrassos de Figueres)
21a (2021-2022)	Laia Poblet Alay (INS Moisès Broggi de Barcelona)
22a (2022-2023)	Pol Vila Vives (INS Màrius Torres de Lleida)

Marta Albà Espinet i Dolors Grau Ferrando

Marta Albà Espinet i Dolors Grau Ferrando en un moment de l'entrevista.
Fotografia: David Moré.

La generació d'arxiviers que va poblar els arxius municipals amb el desplegament de les polítiques culturals dels ajuntaments democràtics a la dècada dels vuitanta està arribant a l'edat de jubilació. Si fa un any entrevistàvem Lurdes Boix, arxivera de l'Escala, ara ens trobem amb dos perfils igualment femenins, del mateix poble, de trajectòries similars, i responsables d'equipaments en municipis veïns i de dimensions i característiques molt semblants, situats administrativament a la comarca del Gironès, però geogràficament inserits dins la plana selvatana, i amb termes que s'enfilen de les Gavarres a Cadiretes.

Marta Albà Espinet va néixer a Llagostera el 29 de juliol de 1960. Llicenciada en Història per la UAB el 1984, ha estat arxivera municipal de Llagostera des del desembre de 1987 fins a la seva jubilació el maig de 2025.

Dolors Grau Ferrando va néixer a Llagostera el 10 de febrer de 1961. Llicenciada en Història per la UAB el 1984, ha estat arxivera municipal de Cassà de la Selva des de 1998 fins a la seva jubilació el setembre de 2025.

Quan estudiàveu Història, hauríeu pensat mai que hauríeu desenvolupat la vostra professió exercint d'arxivieres? Us heu sentit realitzades fent aquesta feina?

Marta Albà (M. A.)- Mai hi vaig pensar, crec que en aquell moment amb prou feines sabia que existís aquesta professió. Després de fer el CAP vaig tenir molt clar que l'ensenyament no era el meu món, en descobrir l'opció de treballar en un arxiu vaig pensar que era el que volia fer. El gener de 1987 la revista *Presència* va fer un reportatge titulat «Arxius Municipals, de cementiris de papers a centres culturals», signat per Carme Vinyoles. Tractava de com una nova generació de joves llicenciats en Història s'estaven posant al capdavant dels arxius per obrir-ne les portes als estudiosos, també dels molt documents que restaven desconeguts i dels arxius com a centres de difusió cultural. Hi havia entrevistes a Ramon Alberch, Pep Matas, Joan Boadas i Antoni Mayans, en

aquells moments al capdavant de l'Arxiu Municipal de Girona, de l'Arxiu *Provincial*, i dels Arxius municipals de Salt i Olot, respectivament. Tot plegat traspuava el començament d'una nova professió on semblava que jo podia encaixar. Amb la meua companya, Fina Solà, vam proposar-ho a l'alcalde i poc després ens van contractar. I així va ser com vaig començar a aprendre a ser arxivera, una professió que m'ha fet molt feliç.

Dolors Grau (D. G.)- Doncs jo durant la Universitat ja hi pensava. Vaig tenir els primers contactes amb els arxius, tot i que n'hi havia molt pocs i evidentment molt pocs arxiviers. Fins i tot aquesta sortida professional la vaig verbalitzar davant un professor a la universitat en el transcurs d'una entrevista per acabar d'avaluar una assignatura i em va posar una matrícula d'honor! No sé si hi va tenir alguna cosa a veure. Va ser l'única que vaig tenir en tota la llicenciatura.

De fet buscar entre els papers i descobrir històries ocultes em tirava força. De totes maneres, quan em vaig introduir en el món dels arxius, vaig veure que tenia una visió molt naïf de l'ofici, i que era molt més complex del que em semblava. Si m'he sentit realitzada... és una expressió molt contundent; quedem-nos amb què hi havia una part prou important de la feina que em satisfia prou com per dedicar-m'hi la resta de la meva vida professional.

Dins aquesta part que m'ha satisfet, i molt, destacaria la possibilitat de desenvolupar projectes molt interessants i molt diversos, molts dels quals ajudaran les noves generacions a obrir nous camins. Els arxivers som uns tastaolletes que hem de saber una mica de tot, però que no podem especialitzar-nos en res. Això fa que coneguem un munt de gent molt interessant sense la qual no podríem haver fet la feina.

Com descriuríeu la situació del patrimoni en general quan va entrar a treballar als vostres respectius ajuntaments, i quines van haver de ser les vostres primeres iniciatives?

M. A.- Quan vam arribar a l'Ajuntament de Llagostera l'encàrrec era organitzar i descriure l'arxiu històric que estava en relatives bones condicions de conservació, en el sentit que la documentació era en un petit entresol, molt atapeït però sense humitat. Però de seguida es va fer evident que el problema de l'Ajuntament era la documentació administrativa: s'havia perdut la pràctica de confeccionar expedients i la documentació necessària per tramitar els assumptes diaris era de molt difícil accés. Un dia l'alcalde Narcís Casas em va dir: «no vull tornar a passar la vergonya d'haver de demanar una altra còpia del conveni. A la meua empresa, quan necessito un document, el trobo» —era la quarta vegada que calia demanar al Departament de Cultura una còpia del conveni sobre la biblioteca municipal—. Aquesta va ser realment la tasca prioritària, l'arxiu històric va quedar en segon terme durant una bona temporada per dedicar els esforços a la implantació d'un sistema de gestió de documents. Només quan el sistema de gestió va estar dissenyat i la seva implantació a les oficines de l'Ajuntament consolidada, es va poder reprendre el tractament de la documentació històrica i es van organitzar les primeres activitats de difusió. En aquell moment, la meua companya, Fina Solà, s'havia incorporat a Secretaria i jo em vaig quedar al capdavant de l'Arxiu.

D. G.- Bé, quan jo vaig arribar a Cassà, ja hi havia el catàleg del patri-

moni arquitectònic fet i aprovat; per tant, aquí no es començava de zero. I ja hi havien passat uns quants arxivers: l'Enric Bagué, en Quim Carreras, en Lluís-Esteve Casellas i la Natàlia Navarro, que és la que hi va estar més temps exercint. Tot i amb això, encara no s'havia acabat el dipòsit nou que s'havia construït a l'edifici annex a Can Nadal, a la rambla Onze de Setembre. Per tant, la meua prioritat va ser adquirir els armaris del dipòsit i traslladar tota la documentació municipal que es trobava al segon pis de l'antic ajuntament a la plaça de la Coma. En quant al patrimoni històric, la primera iniciativa va ser reprendre les excavacions al Puig del Castell (puig del Castellar), que es van allargar durant deu temporades i que va ser una iniciativa amb un gran retorn social.

Com va connectar amb els erudits locals? A Llagostera, amb figures com Esteve Fa i entitats com el Centre d'Estudis de Llagostera (1966-1972) i, posteriorment, el Centre d'Investigacions Culturals Lacustaria (1980-1992), des del qual es va promoure l'obertura el 1987 d'un Museu Etnològic a l'antiga estació del Carrilet, i un Museu Arqueològic al carrer Alt de Girona. A Cassà potser no hi havia aquesta tradició al darrere?

M. A.- A partir de les primeres activitats de difusió, i sobretot a partir de l'any 1992, quan l'Arxiu disposa d'un edifici propi amb dipòsits correctament equipats i climatitzats i amb una sala de consulta en condicions, es va poder transmetre la idea d'un equipament amb personalitat i obert a la ciutadania. Haig de dir que en aquell moment els membres del Centre d'Investigacions ja eren molt grans i l'activitat pràcticament nul·la. En canvi, sí que hi va haver molta relació amb Josep Cantó i Antoni Mascort, que també venien del món associatiu, eren socis fundadors de l'Agrupació Filatèlica i Numismàtica, una entitat molt activa culturalment els anys 1960. Amb ells vam editar tres llibres i és especialment interessant la feina que van fer amb el descobriment del traçat de la muralla medieval. Un tema que vàrem aprofitar per treballar molt intensament amb les escoles del municipi. Això sí, sempre van preferir consultar els fons de l'Arxiu Històric de Girona que els del Municipal de Llagostera, he, he, he!

D. G.- Amb Joaquim Mundet, vaig contactar-hi precisament per mitjà de l'Arxiu, atès que era usuari del servei. És una persona extraordinària que ha col·laborat enormement amb l'Arxiu. Tot i que la seva formació és autodidacta, és la persona que sap més coses sobre Cassà,

té un coneixement extraordinari de la documentació patrimonial, està dotat d'una memòria excepcional i llegeix i tradueix els pergamins amb una gran facilitat. Amb altres persones molt interessades en la recerca també hi vaig contactar perquè ja eren usuàries de l'Arxiu, i arran de la creació del Grup de Recerca i Estudis Cassanencs (GREC) nascut sota el paraigua de l'Arxiu.

Hereu d'aquells incipients museus, a Llagostera els darrers anys s'ha apostat fort per un equipament com Can Caciques, que recull l'essència del passat agrícola i suro-taper que tant ha marcat la trajectòria de Llagostera. Mentre, a Cassà, sembla que no s'han decidit per cap equipament, més enllà del projectat centre d'interpretació de les Gavarres al mas i la finca de Can Vilallonga.

M. A.- Efectivament es tractava d'una herència. Les col·leccions etnològiques i arqueològiques formades per aquests col·lectius que esmentes estaven abandonades en un magatzem municipal des de 1995. Va arribar un moment de greu perill per a la seva supervivència degut a les males condicions de conservació. Els llagosterencs que havien fet donació dels objectes estaven, lògicament, preocupats, i majoritàriament eren els usuaris de les activitats de difusió de l'Arxiu. És en aquest context que es crea Can Caciques i que jo n'agafó la direcció, era l'any 2014. En aquests anys he intentat gestionar tan dignament com he pogut aquesta herència tenint en compte els mitjans econòmics i humans disponibles. Ara Can Caciques comença una nova etapa, la tècnica de cultura Mariona Puig Baldoyra n'agafa la direcció i s'encamina cap a registrar l'equipament al Registre de Museus i complir amb els requisits que això suposa.

Arxiu i museu són dos equipaments que es dediquen al patrimoni però molt diferents, naturalment. Crec, però, que hem pogut establir un diàleg interessant entre documents i objectes que ha enriquit les activitats que hem desenvolupat des dels dos equipaments. També crec que hem sabut preservar la identitat i l'especificitat de cada centre evitant equívocs que els poguessin perjudicar.

D. G.- A Cassà, més que projectes, el que hi ha hagut és un seguit d'intencions: la de fer un museu del suro, abans que es fes el de Palafrugell, també la de fer un museu de la cobla... Potser la proposta més elaborada va ser la de fer un museu del Carrilet amb la màquina i els vagons que havia adquirit en Josep Maria

Bregante. L'única concreció que s'ha fet, però, és la de la sala Joan Gener, que gestiona el GREC, i que finalment ha donat vida a la Torre Salvana, i l'espai expositiu de l'antiga portalada romànica a l'interior de l'església parroquial que també està gestionat pel GREC. La meua opinió personal sobre els museus locals és que hi hauria d'haver dipòsits mancomunats entre diferents poblacions amb trajectòries històriques, econòmiques i socials similars. Serien espais on es conservarien peces del patrimoni local que garantissin el coneixement de les particularitats de la població. Haurien d'estar dotats amb el personal tècnic que correspongués i que vetllés pels ingressos, la descripció i la conservació. D'altra banda, cada poble tindria el seu propi espai expositiu temporal que es nodriria dels elements conservats en aquest dipòsit. Evidentment aquesta seria una proposta també de mínims. A partir d'aquí cada poble, segons el pressupost que pogués tenir, podria desenvolupar projectes que anessin molt més enllà de la conservació del patrimoni local.

Les vostres trajectòries tenen molts paral·lelismes. Quan arribeu a l'Arxiu, la bibliografia dels vostres municipis era pràcticament inexistent, i ambdues aposteu ben aviat per l'edició de modestes publicacions, que foren l'embrió de nombroses recerques, algunes de les quals àmpliament desenvolupades i materialitzades en llibres de referència posteriorment. L'any 1990, a Llagostera s'inicia *Crònica. Revista de l'Arxiu Municipal*; i a Cassà *Els Plecs*, que ja s'havien començat a publicar l'any 1992, inicien una segona època. Confesso que, quan estudiava a la facultat, algunes de les meves primeres passes en el món de la recerca van ser la lectura d'alguns exemplars d'aquesta publicació llagosterenca.

M. A.- Quan vaig arribar a l'Arxiu feia sis mesos que la Dolors havia presentat *Llagostera*, el número 96 dels Quaderns de la Revista de Girona, la primera aproximació seriosa a la història de Llagostera. Abans només es podia comptar amb *Coses de Llagostera*, de Rafael Mas, un recull de relats i llegendes editat en català el 1948 per l'Ajuntament. Encara ara aquests relats són un recurs que utilitzem sovint en activitats pedagògiques o de difusió, però evidentment no era suficient. La revista *Crònica* es va inspirar en els *Fulls d'Història Local* que editava l'arxivera Lurdes Boix a l'Escala [vegeu entrevista a *Mestall*, núm. 56, desembre 2024]. S'hi publicaven recerques de format breu d'investigadors o estudiosos que normalment contactaven entre qui venia a con-

sultar els fons de l'Arxiu. Va ser un molt bon recurs en un moment de poc pressupost i cap experiència en promoure edicions de caràcter històric. També va ser una molt bona manera de contactar amb el públic que hi estava interessat i de fidelitzar-lo, ja que era una publicació gratuïta però que es distribuïa per subscripció.

La *Crònica* es va deixar de publicar l'any 2011, i mentrestant havien nascut les altres col·leccions en la mesura que l'Arxiu anava agafant presència: primer Els llibres de *Crònica* (1996), després les col·leccions *Beca Esteve Fa i Memòria*, *Records i testimonis* (2003) i, finalment, *Les conferències de l'Arxiu* (2010), a més d'altres publicacions fora de col·lecció. En total ara disposem de seixanta títols.

D. G.- Doncs a Cassà ja hi havia una bibliografia força important amb llibres de referència notables com: *Reportajes Históricos* (1958), de Miquel Joanola, *Apunts d'Història de Cassà de la Selva* (1970), de Joan Gener, o *Cassà de la Selva* (1990), de l'Enric Bagué, en Quim Carreras i l'Obdúlia Gutiérrez, i una quantitat notable de publicacions monogràfiques (L'Orfeó, el teatre, l'església, els músics...), algunes de les quals sortien de premis convocats per la Colla Excursionista Cassanenca i de l'editorial de la revista local *Luz y Guía*.

Un altre paral·lelisme: l'estudi del termenal dels vostres ajuntaments, amb un resultat rigorós i clarivident que fressa un camí a seguir per a d'altres municipis. A Llagostera l'any 2001 va publicar *El termenal de Llagostera*, i a Cassà també *El termenal* el 2019. Com analitzeu la gestació i desenvolupament d'aquests projectes?

M. A.- El termenal és una herència directa de l'Esteve Fa. Quan érem adolescents bona part de la meua generació va passar per casa seva, la Dolors també, se'ns emportava a caminar pel massís de Cadiretes mentre ens descobria paisatge, natura i patrimoni. Una de les seves debilitats eren les fites de terme, com que estan gravades i numerades era evident que en faltaven per localitzar; i aquí s'obria la incògnita, que era el que ho feia atractiu. Potser, d'aquelles sortides, n'he heretat el gust per enllaçar allò que descriuen els documents amb els rastres que queden al territori.

Després de la publicació del llibre es va promoure un nou atermenament del municipi. Era un tema que als tècnics d'urbanisme de l'Ajuntament els interessava molt, perquè hi havia conflictes en alguns punts, sobretot en zones on hi havien

crescut urbanitzacions descontrolades. I aquí conflueix altra vegada l'eix de la meua dedicació: documentació, patrimoni en el territori i administració.

D. G.- A Cassà vàrem començar la col·lecció sobre toponímia dels veïnats de Cassà i el Termenal com una proposta del GREC, que havia començat a crear-se a redós de l'Arxiu. El termenal era un dels volums que teníem projectats, i discutíem si fer-lo com a primer número de la

Marta Albà al que va ser el seu despatx durant molts anys.
Fotografia: David Moré.

col·lecció o com a cloenda. Al final es va decidir que clouria la col·lecció, però com que la publicació dels diferents volums es va dilatar tant en el temps, i la recerca del termenal ja estava molt avançada, el volum ha aparegut al mig de la col·lecció. Aquest àmbit de recerca ja era des de l'inici de la col·lecció una de les línies d'investigació de Quim Mundet, i amb els anys s'hi va incorporar Xavier Niell. Fruit de la seva recerca es va descobrir documentació inèdita que ha documentat els canvis en el termenal amb la conclusió que Cassà ha anat perdent terreny al llarg dels segles. Una altra conclusió molt important és que l'últim termenal oficialitzat no ha modificat alguns errors del termenal dels anys vint del segle xx, que s'havia fet per part de gent que no coneixia el terreny, que en alguns punts era un nyap —com el cognom «Gazapo» del comandant de l'Estat Major que va signar algunes de les actes d'atermenament—. De tota manera, aquest llibre, molt ben documentat, es podrà utilitzar com a base per a futures alteracions que hi pugui haver en els límits del municipi.

I nova coincidència amb els cicles de conferències que heu endegat la darrera quinzena d'anys amb resultats igualment exitosos. A Llagostera en

vau publicar dos acurats volums dins la col·lecció *Les conferències de l'Arxiu: Història de Llagostera. Les claus del passat*; i *Homes i terres. L'ordenació del paisatge agrari de Llagostera (segles XIII-XX)*. I, a Cassà, heu celebrat cinc edicions amb els suggeridors títols de *Les guerres i els seus efectes*, *En l'espai llegim el*

Dolors Grau a la seva taula de treball durant els darrers anys.
Fotografia: Pau Nualart.

temps, Cassanencs arreu del món, I després de la guerra, què?, i Obrint el passat, i heu optat per publicar els resultats directament en format digital. Feu-nos-en cinc cèntims. Així mateix, creieu que amb aquestes activitats heu ampliat l'espectre dels vostres públics i/o usuaris?

M. A.- Se'ns dubte! I la col·laboració amb l'historiador Elvis Mallorquí va ser fantàstica, és tan fàcil i fructífer treballar amb l'Elvis! Van tenir un èxit de públic molt remarcable. Recollir el text de les conferències i després editar-lo en format llibre, tal com feia, i encara fa, l'Arxiu Municipal de Girona, és una manera de fixar l'aportació de cada conferenciant de manera que quedi per poder avançar en noves recerques. Va ser una llàstima que no poguéssim continuar. A partir de 2016 l'obligació de generar documents i expedients electrònics i l'excessiva i asfixiant burocratització de l'administració, sobretot a partir de l'any 2017 amb la nova Llei de contractes del sector públic, ha delmat les forces dels que treballem a l'Arxiu fins a l'extenuació.

D. G.- Per a l'Arxiu de Cassà han estat molt importants aquests cicles de conferències. Hi ha hagut més de cinquanta persones de mitjana que han assistit a les conferències i s'han fet activitats paral·leles que han estat molt popu-

lars. No només s'ha aconseguit fidelitzar el públic, sinó que se n'ha aconseguit de nou. Amb aquests cicles s'han obert noves línies d'investigació que es podran aprofundir en un futur. Crec que el fet d'editar-les en format digital ha arribat a més gent i això es veu amb un augment de les consultes a l'Arxiu. Això sí, cal remarcar que només s'han pogut iniciar aquests cicles quan l'Arxiu ha tingut el seu propi pressupost, i d'això no fa pas massa anys.

El perfil de recerca de la Dolors ve molt marcat pels seus estudis sobre la fotografia. Entre d'altres, és compiladora de l'imprescindible obra *Fotògrafs i editors a les comarques de Girona* (1998), endegada per Emili Massanas i editada per la Diputació de Girona. Valoreu-nos el paper de la imatge en la memòria col·lectiva de Cassà i Llagostera, i com heu treballat aquest àmbit.

M. A.- Treballar amb fons fotogràfics és molt agraït, el públic està assegurat. La primera activitat de difusió que es va organitzar va ser una exposició de fotografies titulada *Llagostera, imatges del passat*, era l'any 1990. Els contactes fets per recollir les imatges de l'exposició van ser l'origen del fons d'imatges de l'Arxiu que avui, després de la donació dels fons de la galeria del fotògraf Ricard Solà i del cineasta amateur Pepe Fernández, té més de 20.000 imatges i 812 cintes amb 739 hores de filmacions.

Lligada amb la donació del fons del fotògraf Ricard Solà, es va organitzar una exposició i es va editar una de les publicacions que ha tingut més bona acollida, *Ricard Solà, fotògraf. Llagostera 1949-1990*. Vàrem encarregar a Fina Navarrete, que prèviament n'havia fet la catalogació, la tria de les imatges i el treball introductori. S'hi recullen un total de 100 fotografies, representatives de la producció del fotògraf al llarg de la seva activitat professional.

També el primer ingrés de documentació externa va ser una fotografia. Recordo perfectament el dia i la persona que va portar el retrat dels quatre mestres de l'escola de nens, una fotografia de Valentí Fargnoli de l'any 1920: té el registre número 1 del fons d'imatges.

D. G.- La gènesi dels arxius municipals s'ha de buscar en la mateixa documentació que genera l'Ajuntament i la imatge fins fa molt poc ha estat fora d'aquesta generació de documentació. I és una documentació interessantíssima que t'explica el que no et diuen els papers sobre costums, indumentària i sobre la

transformació urbanística i paisatgística. De totes maneres, s'ha de ser molt proactiu per aconseguir que arribin les imatges als arxius, i organitzar exposicions i publicacions que visibilitzin el paper dels arxius i esperonin la gent a fer donacions. Conèixer el territori i la seva gent és igualment important per saber qui pot tenir un fons o un aplec d'imatges interessants que puguin engruixir el fons de l'Arxiu, ajudin a construir la història gràfica del poble i que es puguin posar a la consulta. La custòdia i el tractament de les imatges vol més recursos que no pas la documentació en paper. No n'hi ha prou amb una instal·lació correcta i un inventari professional. S'ha d'anar més enllà, s'ha de digitalitzar, descriure el més correctament possible, protegir els diversos drets que tenen les imatges... Tothom té el mal costum, fins i tot els professionals, de no descriure, ni datar les imatges, per tant vol molt esforç. Has de tenir un equip de veïns als quals puguis preguntar pels personatges, pels llocs, per la temàtica..., i has de comptar amb un programari prou àgil per documentar la imatge amb pocs recursos. Realment documentar les imatges és un menja hores i és difícil fer-hi front amb els actuals recursos dels arxius locals.

Heu sabut vehicular la recerca local a través de dues col·leccions de monografies. A Llagostera la col·lecció Beca Esteve Fa Tolsanas, amb set números; i a Cassà la Manuel Tolosà, amb quatre títols. Expliqueu-nos aquesta línia de treball.

M. A.- La col·lecció Beca Esteve Fa Tolsanas neix per editar els treballs guanyadors de la beca que, amb el mateix nom, va ser creada el 1997. L'objectiu de la beca era i és garantir estudis amb rigor i profunditat acadèmica, un tipus de treball que encara que no estigui destinat al gran públic és necessari per construir una base sòlida de coneixement. La beca porta el nom d'Esteve Fa, un home inquiet amb un gran coneixement del nostre entorn i amb la capacitat d'encomanar el seu entusiasme per tot el que es referia al patrimoni i a Llagostera.

D. G.- Els Plecs eren recerques breus sobre temes diversos que moltes vegades estaven escrits per persones amb bons coneixements sobre la temàtica, però que no necessàriament eren investigadors professionals. Era necessària una línia complementària que donés resposta a projectes de recerca ambiciosos que aprofundissin en una temàtica concreta. Normalment són proposats pel mateix Arxiu tot i que també hi tenen cabuda treballs de recerca que ja estiguin fets

i que reuneixin els estàndards de qualitat d'investigació. Ara bé, aquestes publicacions tenen un hàndicap: d'idees per desenvolupar n'hi ha moltes, però resulta difícil trobar qui les pot executar. De vegades, el que has de fer és trobar un investigador que pugui desenvolupar un tema d'àmbit local que entri dins la seva línia de recerca. Per exemple, encara no he trobat un investigador que estudiï el món esperantista, del qual en tenim un fons important a l'Arxiu, entre d'altres que m'han quedat al calaix de les idees. També tenim una altra línia editorial exclusivament digital que, sota el títol de Memòria Democràtica del poble, vol recuperar la memòria històrica de Cassà i es troba a la pàgina web de l'Arxiu, cassaarxiu.cat.

A Llagostera disposeu d'una segona línia de publicacions titulada Memòria. Records i testimonis, de la qual també se n'han publicat set volums. Com ho veus, Marta?

M. A.- La col·lecció Memòria. Records i testimonis neix l'any 2003 amb la intenció de publicar-hi estudis que, d'una manera especial, es fonamentessin en fonts directes: memòries, epistolaries, dietaris, testimonis orals... És el moment en què es popularitza el terme *memòria històrica* per referir-se al anys silenciats de la Guerra Civil i el franquisme. Vam omplir un gran buit, ja que, del període 1931-1940, se'n sabien molt poques coses amb certesa. Encara vam ser a temps de recollir testimonis directes, dos dels llibres d'aquesta col·lecció utilitzen prioritàriament fonts orals; també hi ha tres dietaris, com és el cas del dietari d'Emili Cantal que va treballar la Dolors, que narra la marxa cap a l'exili i el pas pels camps de concentració francesos. El treball d'Enric Ramionet dedicat a August Vidal Roget, *August Vidal. Entre Llagostera i Moscou. Una història personal dins la història del segle xx*, combina fonts orals, amb les filles d'aquest traductor dels grans clàssics russos, i correspondència.

En aquesta col·lecció, el 2023 vau publicar el treball de la filòloga Mireia Malagón Dausà Destí: Llagostera. La migració dels anys 50 als 70, que constitueix un dels primers intents d'analitzar amb rigor en l'àmbit rural aquest fenomen que tant va incidir en el posterior desenvolupament del nostre territori. Marta, valora'n l'experiència.

M. A.- Molt emotiu, la presentació més emocionant i una de les més multitudinàries que hem fet mai a la Sala de Plens de l'Ajuntament va ser la de *Destí Llagostera*. La Mireia va fer un treball fan-

tàstic bastit a partir d'entrevistes a 22 llagosterencs arribats al poble a partir de 1950, majoritàriament des d'Andalusia (15 dones i 7 homes). Durant la presentació es van projectar part d'aquetes entrevistes, crec que tothom plorava, però alhora tothom estava content. El primer que vaig pensar va ser: «per què no ho hem fet abans?». A vegades pensem que queda prou temps, però no; els testimonis van desapareixent. Calia recollir-ho quan encara es podia, però també calia aprofitar l'ocasió per reflexionar sobre el fet migratori quan s'està rebent una nova onada de persones que procedents d'uns altres mons busquen una oportunitat per viure millor. L'experiència dels migrants andalusos pot ser un mirall on reflectir la situació actual. Hi ha una frase d'un dels testimonis molt significativa: «la gente ahora se alarma porque varias familias inmigrantes viven juntas y no pueden creer que tanta gente salga de una misma casa; pues lo mismo que nosotros, 40 años atrás».

Com a anècdota puc dir que ens va sorprendre que molts testimonis, després del llarg i penós viatge i abans de baixar de quin fos el transport que haguessin utilitzat, el primer que pensaven és: «¿dónde nos hemos metío, Señor?». Llagostera els semblava un poble lleig i sobretot brut. No enteníem què volien dir, i el que passava és que les cases no estaven emblanquinades; el poble on arribaven no era blanc, era gris!

El passat surer dels vostres municipis ha estat escatit per l'historiador Joaquim Alvarado Costa. A Llagostera el 2004 va publicar *Suro, carracs i taps. Llagostera, 1753-1934*; i a Cassà el 2005, *Industrials i tapers (del segle XVIII al XX)*. Penseu que, transcorreguts aquests vint anys, els vostres arxius disposen de nous fons documentals per poder aprofundir en el coneixement d'aquest món que ha condicionat la vostra identitat local?

M. A.- Lamentablement la gran majoria dels fons d'empresa s'han perdut. A Llagostera la indústria del suro va entrar en crisi molt abans que a Cassà, en bona part degut a les característiques de la pròpia indústria llagosterenca, com explica molt bé Alvarado. A l'Arxiu conservem el fons de l'empresa Coris-Raset (1880-1934, 5 ml) i el fons de l'empresa Productos del Corcho Aglomerado (1923-2004, 20 ml) a més de fragments de fons d'altres empreses. Hi ha, però, altres fons d'entitats que són producte de la industrialització suro-tapera: el del Círculo de Amigos de la Instrucción (1862-1869), el del Casino Llagosterenc (1889-2002), el

de la Cooperativa La Regeneradora (1886-1969), o el de la Germandat de Santa Maria del Puig i Santa Anna (1874-1964).

D. G.- Aquestes dues publicacions que has esmentat formaven part d'un programa conjunt que vàrem dissenyar i portar a terme entre l'Arxiu de Llagostera i el de Cassà. Va ser un projecte molt interessant que va tenir un ressò important i aquestes dues publicacions varen deixar un interessant pòsit pel futur. Crec que el vàrem desenvolupar l'any 2005. Va integrar públics molt diferents i va difondre diversos aspectes de la indústria surera. Algunes de les activitats que es varen desenvolupar encara es poden veure a la fira del tap de Cassà, com l'esmorzar de peladors, la demostració d'oficis antics o les visites a les fàbriques. I, responnent a la pregunta si hi ha nous fons documentals, doncs haig de respondre que «i tant!». En aquests més de vint anys han ingressat fons d'empreses sureres, com la de la fàbrica Dausà, un gran fons molt homogeni des del segle XIX; i que, tot i que està inventariat, encara està per explotar. També hi ha un fons molt voluminós del segle XX, el de l'empresa Rodà, i fons d'empreses més petites com la de Pere Xifre. També han ingressat conjunts documentals menys homogenis, com el de la fàbrica de Can Molinas o el de Can Rich Xiberta. Lamentablement a Cassà han tancat una gran quantitat de fàbriques en aquests darrers vint anys. La gran majoria de la documentació d'aquestes empreses no ha arribat a l'Arxiu, i també s'han enderrocats moltes fàbriques: la de Cal Bon Home, la de Can Menna, la de Can Molinas, la de Can Rich Xiberta, etcètera. L'Elvis Mallorquí va dir una vegada que, del Cassà medieval, no en queden gaires restes patrimonials visibles, però que, en canvi, hi ha molta documentació per conèixer el passat medieval. Doncs, del món del suro tradicional, aviat tampoc en quedaran restes.

Dolors, l'any 2000 aconseguíeu articular, entorn de l'Arxiu, un col·lectiu que vint anys després va esdevenir entitat pròpia. Quina ha estat i és avui la relació amb el Grup de Recerca d'Estudis Cassanencs (GREC)?

D. G.- De fet, la idea d'aquest col·lectiu va sortir del regidor de cultura d'aquell moment, Xavier Albertí. Primer era una idea abstracta sobre com es podia articular una relació periòdica entre l'Arxiu i la ciutadania que fos enriquidora per a tots dos. En aquells moments hi havia grups com els Amics del Museu d'Art de Girona, però volíem anar més enllà i aconseguir crear un grup d'interessats en la Història

que aportessin informació a l'Arxiu, però que també poguessin crear les seves pròpies propostes. Ja des d'un primer moment la idea era que l'Arxiu havia de ser el bressol que els permetés créixer i, en arribar a la seva majoria d'edat, poguessin volar sols, com han fet fa no massa anys. L'Arxiu en aquests moments és el referent del GREC dins l'administració, per exemple a l'hora de tramitar les subvencions, i és col·laborador de la revista *Descobrim*. Mentre que el GREC continua essent un col·laborador necessari de l'Arxiu pel seu coneixement de la gent, del territori i de la documentació que està en mans privades. Aquest vincle no es pot perdre.

Dolors, per a la nostra associació ens interessa especialment que ens comentis l'impacte i transcendència del projecte encapçalat per l'historiador Joaquim Mundet Creus sota l'empara de l'Arxiu, dedicat a l'estudi dels veïnats i masos de Cassà, del qual s'han editat cinc llibres d'ençà de 2006, i se'n preveuen encara d'altres de propera publicació.

D. G.- És una llàstima; és un dels projectes que volia acabar, però que no podrà ser. Aquest any es publicarà el setè volum que estarà dedicat al veïnat de Verneda, i encara faltaran el de les Serres i el de Matamala. Són unes publicacions que no tenen un paral·lelisme en cap projecte editorial, que jo conegui. És un projecte que evidentment només es podia fer tenint un Joaquim Mundet, però no es pot menystenir tampoc el suport de l'Ajuntament, perquè realment és un llibre molt car d'elaborar, ni la feina de l'editorial Gavarres, que és capaç de donar un disseny atractiu a un contingut tan interessant com feixuc de llegir. Tota aquesta feina té un retorn importantíssim, no en diners, evidentment, però sí en coneixement del territori i la seva història. És una col·lecció coneguda dins el món dels historiadors, i dona a conèixer el territori casanenc amb un aprofundiment impressionant. El rigor del treball és tal que en els mapes de l'Institut Geogràfic i Geològic de Catalunya han recollit alguns dels topònims recuperats. Encara falten dos volums per acabar la col·lecció i en Quim Mundet està en plena forma i compta, des de ja fa uns quants números, amb l'ajut de l'historiador i arqueòleg Xavier Niell, que es configura com un digne deixeble de Mundet. I per tant espero que amb pocs anys la col·lecció estigui acabada.

Al llarg dels anys heu tingut ocasió de treballar amb governs municipals de tots colors, i amb perfils polí-

tics ben diversos. Heu hagut de maldar en la defensa i divulgació del vostre patrimoni. Ha estat fàcil? Heu hagut de demostrar sovint que la cultura, malgrat no tenir un retorn econòmic directe, té un gran valor afegit?

M. A.- La cultura és de les poques coses que ens pot aportar alegria en el món que vivim i és l'eina més potent de cohesió quan la nostra cultura i la nostra llengua es posen en qüestió. Però crec que no hi ha ningú que no hagi hagut de batallar per comptar amb pressupost suficient, igual com ho han de fer altres àrees de l'administració. El més important, crec jo, és trobar la manera de treballar el millor possible amb el pressupost assignat, els resultats són la millor propaganda.

D. G.- Sempre, sempre, sempre. Hi ha hagut polítics que hi han apostat amb

Marta Albà a la sala de consulta de l'Arxiu de Llagostera.
Fotografia: David Moré.

més força que d'altres i aquest és realment el veritable problema. La divulgació del patrimoni no hauria de dependre del posicionament de polítics concrets, ni dels gustos dels tècnics. Com a tècnics d'arxiu, sabem quines són les nostres funcions, després les podrem desenvolupar amb més o menys profunditat segons els recursos que ens donin, però les sabem. En canvi, algunes funcions sobre patrimoni estan en terra de ningú, o de tothom: d'Arxiu?, de Cultura?, d'Urbanisme?, de Promoció econòmica?... Una de les primeres iniciatives de l'Arxiu que entrava dins l'àmbit del patrimoni històric varen ser les excavacions del Puig del Castell (Puig del Castellar). De l'any 2001 a l'any 2010 l'Arxiu va estar al capdavant de la seva organització. Varen ser uns anys intensos, però amb un retorn importantíssim. No eren simplement campanyes d'excavacions, sinó que es va aconseguir

que la ciutadania se sentís una mica seu aquest jaciment. Durant la setmana molts joves feien de voluntaris en les excavacions i, durant els caps de setmana, els adults. Entre els voluntaris joves hi havia en Xavier Niell, que ara és arqueòleg; Pau Turon, que ara és historiador; Pau Presas, actual alcalde de Cassà i vicepresident de la Diputació de Girona; i Àlex Font, regidor de Promoció Econòmica. Entre els adults hi havia en Quim Mundet, que ja hi havia excavat en els anys seixanta amb La Colla, en Narcís Artau, i molts d'altres. El proper any, per tancar el cercle del meu pas per Cassà, es reiniciaran una altra vegada les excavacions al Puig del Castell amb el suport de l'Ajuntament i amb un projecte de la mà de la Universitat de Girona. Vull pensar, o m'agradaria pensar, que la determinació de gent que ara està en llocs de decisió i que varen ser voluntaris en el seu moment, i les accions de l'actual arqueòloga territorial Maribel Fuertes, que havia estat durant anys directora de les excavacions, ha tingut a veure amb aquesta represa de les excavacions.

Dolors Grau al dipòsit d'imatges de l'Arxiu de Cassà de la Selva.
Fotografia: Pau Nualart.

Malgrat no ser municipis turístics, heu impulsat nombroses rutes històriques i culturals arreu dels vostres termes municipals. Expliqueu-nos-en l'experiència.

M.A.- Segurament perquè hem explorat totes les formes d'arribar a tots els públics: les rutes en són una, com ho són les exposicions, les publicacions de què parlàvem abans, les xerrades i conferències... Cada activitat té un públic potencial diferent. Les visites guiades més generalistes ens van ser útils els primers anys quan l'equipament es donava a

conèixer. Més tard hem fet visites lligades als fons ingressats. Recordo, per exemple, la visita al molí-fàbrica de farines de Can Moner, després de l'ingrés del fons Moner (1827-1984). Situats davant el primitiu molí i de les construccions annexes de la farinera, llegint la correspondència del propietari, Josep Maria Roure Boadas (àlies Moner), i descobrir com intentava superar les dificultats d'un negoci que tenia mala solució, o estudiar els plànols per intentar ubicar la maquinària, va ser una experiència molt gratificant.

D. G.- Ha estat una de les feines més agraïdes. Destacaria potser la ruta «Cassà sota les bombes», que es va dissenyar a partir d'un treball que vàrem encarregar a Xavier Niell. Aquesta ruta ha tingut i continua tenint un gran èxit. Ens ha permès, d'una banda, estudiar el patrimoni documental que conservem, fer una reparació de les víctimes, i visibilitzar un fet històric traumàtic evitant el seu oblit. A més, és una ruta que és utilitzada per les escoles i per gent de fora de Cassà per mitjà de les senyalitzacions instal·lades i del material que es troba a la pàgina web. L'Arxiu també va tenir el seu paper a l'hora d'aconseguir que la Generalitat exhumes la tomba del soldat desconegut, un lloc icònic de Cassà de la Selva. Dissortadament, malgrat les proves d'ADN que es varen fer, fins ara no s'ha pogut posar nom a la tomba. I, per descomptat, la visita teatralitzada del Cassà medieval, basada en el llibre *Una visita particular*, d'Elvis Mallorquí. Aquesta visita dona a conèixer la història medieval de Cassà a un públic familiar de vegades poc avesat a consumir productes sobre la història. És una fórmula fantàstica en què, a través de l'humor, el públic assistent va interioritzant fets històrics rellevants per al municipi. També cal dir que des de l'Arxiu, amb la col·laboració del GREC, es varen fer les primeres plaques de senyalització d'edificis, la primera ruta del Cassà surer... En aquests moments Cassà ha crescut molt, la feina de l'Arxiu ha agafat molta complexitat i les rutes històriques i culturals que no surtin específicament d'estudis iniciats des de l'Arxiu ja corresponen més a altres àrees, i l'Arxiu actua com a col·laborador o merament facilita la informació per dotar-les de contingut.

A banda de totes les publicacions que heu impulsat i/o signat, les noves tecnologies permeten posar a l'abast dels investigadors gran nombre d'instruments de descripció i documentació digitalitzada. Reflexioneu sobre com deixeu els vostres equipaments i quins poden ser els reptes de futur.

M. A.- La nostra feina com a arxivers és assegurar la preservació de la documentació que se'ns confia i posar-la a disposició de la ciutadania. Evidentment cal utilitzar tots els mitjans i avui això vol dir que siguin accessibles des de casa. Per tant, cal digitalitzar i posar els instruments de descripció en línia. Les nostres sales de consulta cada vegada estan més buides, és evident, però també podem arribar a un públic molt més nombrós, per tant és positiu, cal veure-ho com una oportunitat i no com un problema. La nostra web té actualment més de 30.000 pàgines digitalitzades i 8 recursos. Aquesta és una línia que caldrà continuar.

D. G.- El deixem millor del que estava, evidentment, i els que m'havien precedit, millor del que l'havien trobat. Mai s'ha anat enrere. Cal remarcar que s'ha aconseguit —amb uns recursos molt migrats, i moltes vegades amb ajuda de voluntaris— posar molta documentació a l'abast del ciutadà. Són accessibles les fitxes de fons i inventaris a Arxius en Línia de la Generalitat de Catalunya; a la pàgina web familysearch.org es poden consultar els padrons municipals; a la pàgina web de l'Arxiu municipal, cassaarxiu.cat, es poden visualitzar i descarregar els llibres d'actes dels plens municipals, els pergamins i les transcripcions fetes per Quim Mundet, del fons patrimonial de Can Frigola. Des de la pàgina web de l'Arxiu també es té accés als programes de la Festa Major; a una base de dades dels projectes d'obres de 1860-1935 basat en un treball que havia fet Jordi Carreras, i també es pot consultar una base de dades del nomenclàtor històric de carrers realitzat per Xavier Niell, entre altres coses.

No sé si es pot dir que és un repte, però sí que és molt important que l'Ajuntament de Cassà construeixi un nou dipòsit d'arxiu. El dipòsit d'arxiu situat a la rambla Onze de Setembre s'inunda després d'episodis de pluges intenses. Aquest fet es produeix des de fa deu o quinze anys. No sé si és produït per la urbanització que s'ha fet de terrenys propers a l'ajuntament o per altres motius, i possiblement s'hagi agreujat pel canvi climàtic. Aquestes inundacions no han arribat a afectar directament la documentació, però indirectament es produeix un augment de la humitat que va en detriment de la bona conservació dels documents. S'han anat aplicant mesures per resoldre aquest problema, però, a hores d'ara, no s'ha trobat la solució definitiva.

El gran repte, no només de l'Ajuntament de Cassà, sinó de les administracions locals en general, és que cre-

guin en el paper clau que tenen els arxius dins l'organització. L'arxiu és un servei obligatori en els municipis de més de 10.000 habitants, com és el cas de Cassà de la Selva, i ja de per si aquesta obligatorietat ha de fer pensar que és un servei indispensable. Dins les funcions de l'arxiu hi ha la custòdia, conservació i difusió dels fons documentals. Però, a banda d'aquest paper tradicional, té un paper destacable pel bon funcionament de l'administració. Hem tingut un paper cabdal en la implantació de l'administració electrònica, sense la qual no s'hagués pogut, només per posar un exemple, teletreballar durant la pandèmia de la COVID-19. Molts arxivers som els qui gestionem els aplicatius de gestió d'expedients, que en aquests moments són tots electrònics. Hem de saber triar el gra de la palla, aplicar polítiques que determinin quina és la documentació que es conservarà i de quina manera es recuperarà aquesta informació. És un servei absolutament transversal, atès que totes les àrees generen documentació, que una darrere l'altra aniran formant un expedient, per a la bona tramitació del qual l'arxiver ha tingut coses a dir. Fins que les administracions no reconeixin aquest paper cabdal dels arxius per al bon funcionament de l'administració, aquests no es dotaran de les instal·lacions, del personal i dels pressupostos adequats. Per exemple, un secretari dels molts que han passat per l'Ajuntament i del qual no diré el nom, el primer dia que me'l varen presentar va dir: «quin luxe, tenir Arxiu». Davant aquesta frase ja veus que l'equipament no té gaire futur.

Hauríeu volgut desenvolupar algun projecte que la mà d'algun polític va aturar?

M. A.- La veritat és que puc dir que sempre he comptat amb la màxima confiança i col·laboració dels set regidors de cultura i dels sis alcaldes amb qui he treballat. El mateix puc dir dels secretaris municipals amb qui l'Arxiu ha de tenir, per força, una relació molt directa. Sempre hi ha actuacions que han quedat pendents, és clar; però ens jubilem nosaltres, el servei, no. Cal deixar feina per fer als que vinguin, no?

D. G.- Més que algun projecte que es va aturar, podria dir que hi ha hagut projectes que no s'han pogut ni plantejar per manca de recursos. Per exemple, a Cassà la plantilla de l'Arxiu fins fa poc més de deu anys era unipersonal, és a dir, només hi havia l'arxiver i zero euros de pressupost assignat. Ara compta amb un auxiliar administratiu, que fins l'any passat

ha estat la Roser Salart, que també es va jubilar, i amb la qual fèiem un bon tàndem, i un petit pressupost adscrit, que permet contractar algun professional autònom, que és el que ens ha permès avançar en la descripció de la documentació i ser més presents a internet.

El que sí que han quedat són projectes que no s'han acabat: la mateixa col·lecció dels llibres de toponímia dels veïnats n'és un exemple. Un altre és un projecte d'indexació de llibres d'actes que tot just es va començar. La finalització de la digitalització i descripció de la col·lecció de cartells, en seria un altre. Sobretot m'hauria agradat aconseguir que la consulta del fons d'imatges fos *on-line*, un projecte que encara no s'ha fet realitat.

També hauria volgut tenir algun catàleg més dedicat al coneixement del patrimoni, que és importantíssim per saber com s'ha de protegir i què s'ha de protegir. Vàrem encarregar el de béns etnològics i el de béns arqueològics fet per Xavier Niell i m'hauria agradat tenir-ne un sobre elements de la indústria surera que encara són presents al municipi. També m'hauria agradat haver pogut recuperar per a la visita pública un petit refugi antiaeri de l'aeròdrom de la Guerra Civil, de propietat particular, situat prop de la Pineda Fosca, i recuperar el traçat de la mina d'aigua de la Font de Can Castelló.

Malgrat que als arxivers, massa sovint, ens costa fer-nos escoltar dins la pròpia administració, se us ha de felicitar perquè heu aconseguit fer un traspàs ordenat de les vostres responsabilitats, que és el que tots desitjàrem assolir algun dia. Comenteu-ho, i reflexioneu breument sobre aquests més de trenta anys de treball.

M. A.- A partir d'ara l'Arxiu estarà en les bones mans de Marta Genóher Valentí. Hem treballat plegades durant més de 20 anys i és una professional excel·lent, haurà de bastir el seu propi equip i segur que continuarà treballant amb la mateixa energia que fins ara.

Els reptes que els arxius tenen al davant avui són molt grans. Cal tenir present que l'arxiu és cultura, però també és administració, és un servei transversal a tota l'organització. Des de l'arxiu és té una visió privilegiada del funcionament de la resta de serveis municipals i cal saber respondre a les necessitats de la nostra organització. Recordo que, quan fa uns anys va arribar un nou secretari, em vaig anar a presentar, i em va dir: «Ah, l'arxivera! Sí, ja ho sé, cal treure les grapes perquè el

paper es rovellia!». Jo vaig pensar: «Malament! Si davant de tot el que pot oferir un servei d'arxiu, l'únic que recorda és això, és que fem alguna cosa molt malament».

Això no vol dir que la feina sigui fàcil, al contrari, és molt complicada. Quan vaig començar hi havia dos fons, el de l'Ajuntament i el del Jutjat de Pau, ara en tenim 74, més de 900 metres lineals de documents en diferents tipus (textual, imatges, plànols, cartells, programes...) i suports (pergamí, paper, plàstic, vidre, òptic...), formats i d'una àmplia cronologia (del segle XI a l'actualitat); i encara cal afegir els documents electrònics que l'administració està produint des de 2016. Tot necessita un tractament adequat a les seves característiques. Un municipi de les dimensions de Llagostera o Cassà no pot tenir especialistes en cada tipus de documents, és impossible; com també ho és que una sola persona sàpiga de tot. Nosaltres hem sigut com metges de medicina general, però cada vegada cal més el suport d'especialistes; i aquest suport, al meu parer, hauria d'arribar d'administracions d'àmbit superior.

Els últims anys han sigut trepidants. Tinc la sensació d'haver acabat la meua carrera professional tal com la vaig començar: guiant i controlant els documents produïts per les oficines municipals des del seu inici, per assegurar que els documents administratius, ara nascuts electrònics, tinguin les mateixes condicions de seguretat i siguin igual d'accessibles que els nascuts en suport paper. I que ningú hagi de passar la vergonya de demanar una còpia d'un conveni!

D. G.- Jo encara no he arribat a la trentena d'anys d'experiència! Només en porto vint-i-set. La Marta em guanya per golejada i, de fet, durant els meus inicis a Cassà era la meua professional de referència com a persona experta en els arxius municipals.

En aquest final de la meua carrera professional he estat uns mesos treballant amb Pau Nualart, que és qui m'ha agafat el relleu i al qual li he pogut anar traspasant responsabilitats, projectes no acabats i, en més o menys mesura, li he pogut anar ensenyant el funcionament del servei. Estic contenta perquè he deixat l'Arxiu en bones mans, amb una persona jove, molt bon professional i amb moltes inquietuds.

Recordo que sempre deia que jo em jubilaria i els arxius encara serien en paper i em vaig ben equivocar. L'administració electrònica és un fet i ha

arribat per quedar-se. La professió d'arxiver ha canviat radicalment, ja no som arxivers, som gestors de documents. Hem de parlar de metadades, d'intel·ligència artificial, d'accés a les dades, de protecció de dades, de dades obertes, de *workflow*, d'interoperabilitat, de *blockchain*, de transparència... Per no parlar de la quantitat de legislació que has de conèixer i aplicar. Una legislació canviant, que el que dius per avui no val per demà i que provoca canvis en la generació de la documentació i en la tramitació. El que abans feies aplicant tota la lògica del món ara ho has de fer analitzant un munt de legislació, redactant i aprovant un munt de papers... per arribar al mateix punt. Estem en un moment de burocratització i de recentralització impressionant. Dissortadament tinc la sensació que atenem pitjor el ciutadà ara que fa vint anys i no és culpa de l'arxiver, ni de cap altre treballador, és culpa d'aquesta quantitat ingent de legislació que ens aclapara. Quan diuen: «ara simplifiquem l'administració», ja pots començar a tremolar.

I, com que qui té el cuquet de la recerca inoculat no l'abandona mai, aquestes pioneres de l'arxivística i la recerca seguiran treballant.

Marta, tenim entès que els masos de Llagostera són també la teva fixació per als següents anys, ara que estàs alliberada de la jornada laboral homologada. Això vol dir que segueixes descabdellant les claus del passat?

Sí, és la meua debilitat per enllaçar la documentació i els testimonis que es poden localitzar en el territori. Llagostera té un terme molt gran, 76,36 km², i l'activi-

tat agrícola ha estat un dels puntals econòmics del municipi. Tenim aproximadament 250 cases de pagès, m'interessa descobrir-ne l'origen i l'evolució. Gràcies a la gran feina feta pels arxius digitalitzant i posant en línia els instruments de descripció, avui aquesta feina pot ser possible. Veurem què en sortirà!

I tu, Dolors, potser entorn de la fotografia ens tens preparada alguna nova aportació?

De moment em fixo uns quants mesos per deixar la ment en blanc i posar ordre a tot el que tinc. Pel que fa a l'apassionant món de la història de la fotografia, cal dir que, quan jo m'hi vaig iniciar, hi havia molt poca informació, era com un gran desert amb petits oasis. En aquests últims vint anys la informació que ha sortit a la llum amb l'ajuda d'internet és aclaparadora. Tinc alguns projectes en ment, evidentment, però serien més en la línia de difusió que no pas de recerca. La fotografia i els cementiris han estat des de fa molts anys els meus centres d'interès, però ja veurem... No descarto res.

Desitgem molta sort a la Marta i a la Dolors en aquesta nova etapa que ara inicien. Confiem a compartir durant molts anys l'entusiasme que transmet la seva feina.

Entrevista realitzada per
David Moré Aguirre la tardor de 2025 ■

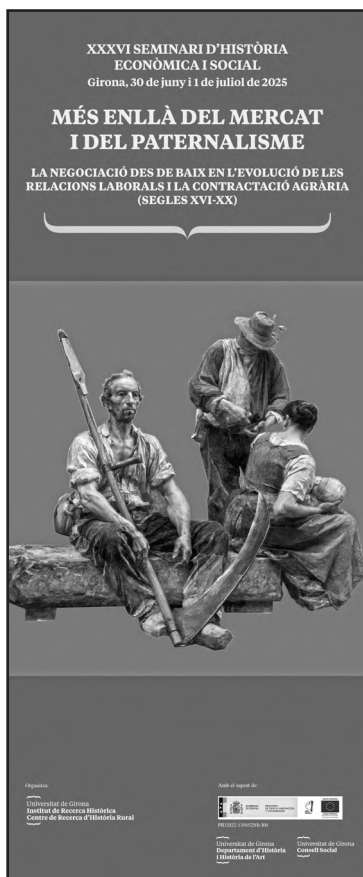

A la porta de l'Arxiu de Llagostera en el moment de tancar l'entrevista. Fotografia: David Moré.

XXXVI Seminari d'Història Econòmica i Social

Més enllà del mercat i del paternalisme. La negociació des de baix en l'evolució de les relacions laborals i la contractació agrària (segles XVI-XX)

Girona, 30 de juny i 1 de juliol de 2025

El seminari, celebrat els dies 30 de juny i 1 de juliol de 2025, es va organitzar amb la voluntat d'aprofundir en les relacions laborals i els contractes agraris, a partir de l'exploració de les dinàmiques socials que sorgeixen de les estratègies i conflictes de classe, agrupades sota el concepte de «negociacions des de baix». Aquest marc conceptual permet diferenciar aquestes pràctiques tant de les regides per les lleis del mercat (l'oferta i la demanda) com de les relacions socials paternalistes i patriarcal que predominaven en les comunitats rurals. L'objectiu del seminari consistia a observar aquestes estratègies en conflictes oberts o soterrats, relacionats amb l'accés a la terra i els sistemes de contractació i remuneració laboral, a través dels sectors econòmics agrari, industrial i de serveis. Els treballs presentats combinaven l'anàlisi de fonts i metodologies amb l'estudi de processos concrets de transformació social protagonitzats pels diversos grups implicats, tot emmarcat en el projecte RECSNETS II [Reconstruint canvis socials en el passat (segles XIV-XX): nous enfocaments i noves metodologies].

Les ponències presentades el dilluns 30 de juny van centrar-se sobretot en els contractes agraris i les relacions laborals en el món rural. La primera intervenció, el matí del 30 de juny, va anar a càrrec de Pere Gifre Ribas; es va centrar en el conreu de l'arròs a l'Empordà durant el segle XVIII, un sistema que pactaven entre senyors dels molins i universitats locals. Establien anualment les condicions d'ús de l'aigua i la distribució de la collita en parts limitades. Aquest model implicava múltiples actors socials i econòmics i es va mantenir estable fins que, a partir de 1740, la intervenció de l'Audiència va alterar els equilibris locals amb noves ordenances. L'escalada del conflicte, impulsada per arguments sanitaris contra l'arròs, va xocar amb la defensa dels arrossaires sobre la llibertat de conreu i la negativa a vincular la malaltia amb la collita. La polarització comunitària va desembocar en la prohibició del conreu el 1792, seguida d'una revolta i, finalment, la recuperació el 1797. Gifre conclou que la ruptura del consens fou conseqüència directa de la imposició institucional, que va desfer els mecanismes de negociació locals.

El doctorand Nil Coma va presentar els resultats del seu estudi sobre els contractes de masoveria a l'àrea de Castelló d'Empúries entre 1570 i 1640, i va demostrar com l'evolució dels arrendaments reflectia profunds canvis dins la pagesia. L'augment i la complexitat dels contractes indicaven la consolidació d'un nou model de relacions rurals, amb una concentració de masos en mans d'uns quants, fet que

generava desigualtat social. Les dècades de 1570 i 1590 van constituir un moment decisiu que assenyalava l'inici d'una transformació estructural en el món agrari gironí.

Seguidament, Gabriel Jover, en una ponència signada conjuntament amb Joana Maria Pujadas i Gabriel Brea, va analitzar la crisi agrària a Mallorca (1800-1860) i la influència en el mercat laboral agrícola i la mobilitat social. Els canvis en la propietat i els sistemes de conreu van reduir la producció d'oli i, amb ella, la demanda de mà d'obra, especialment femenina durant la collita de l'oliva. Part d'aquesta força laboral es reincorporava a les explotacions familiars mitjançant un increment del treball domèstic, que marcava la transició gradual entre paternalisme rural i mercantilització laboral.

La sessió de la tarda es va iniciar amb la intervenció d'Antonio López Estudillo, entorn de la viticultura i les desigualtats agràries al Vallès Occidental entre els segles XVII i XIX. Sabadell i Terrassa destacaven per l'activitat industrial, mentre que la resta del territori conservava un caràcter agrari amb elevada pluriactivitat. La vinya va expandir-se de manera significativa des de mitjan segle XVII fins al XVIII, especialment en petites explotacions gràcies al contracte de rabassa morta, que permetia als pagesos menys afavorits accedir a la terra, al temps que els masos més conservadors mantenien altres conreus tradicionals. Abans de la fil·loxera, la vinya ocupava fins al 70% de la superfície conreada.

Tot seguit, Rosa Congost i Enric Saguer van mostrar com la negociació col·lectiva va repercutir en l'evolució dels contractes de rabassa morta a l'Empordà entre els segles XVIII i XIX. A diferència del que va passar en el conjunt de Catalunya, on els conflictes judicials entorn de la rabassa morta del darrer terç del segle XVIII van tendir a afeblir la situació dels rabassaires, els treballadors empordanesos van aconseguir revertir la seva situació convertint en contractes emfitèutics i subemfitèutics perpetus els contractes agraris destinats al conreu de la vinya de la regió. Aquest procés coincideix amb altres estudis del grup de recerca, que permeten veure el protagonisme dels treballadors gironins en els mercats de la terra, el treball i el crèdit i la seva consolidació com a grup social de petits propietaris, que en el segle XIX s'autodefiniran com a «menestrals». El pas de la rabassa morta a contractes perpetus aportava més estabilitat i drets als viticultors i pot ser interpretat com un signe clar de l'empoderament i la capacitat negociadora dels membres d'aquest grup.

Després d'aquestes dues intervencions es va lliurar el Premi Mestall 2025, de l'Associació d'Història Rural, dedicat a treballs de recerca de batxillerat. La guanyadora va ser Maria Jovell Enrique, alumna de segon de batxillerat de l'Institut Cendrassos, amb el projecte *Agullana, municipi surer*, tutoritzat per la professora Raquel Rojas Fernández. La sessió va finalitzar aquí, atès que Antònia Morey, que havia de presentar la darrera comunicació programada per aquella tarda, no va poder assistir al seminari.

Les quatre intervencions del matí del dimarts del primer de juliol van estar dedicades a relacions laborals en entorns més urbans o industrials. Lúdia Torra va presentar la seva investigació sobre les criades immigrants a Barcelona entre 1750 i 1808, basada en una àmplia mostra de capítols matrimonials. D'aquesta manera va reconstruir trajectòries laborals invisibles en la resta de la documentació notarial. Amb 4.563 capítols corresponents a 203 criades, va demostrar que moltes dones, un cop casades, es convertien en emprenedores o autònomes i participaven en societats mercantils o operacions de crèdit, la qual cosa mostra que el servei domèstic podia obrir vies de mobilitat social i autonomia econòmica femenina.

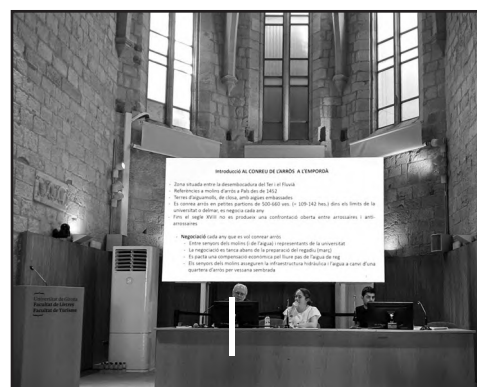
Dion Baillargeon Binimelis va presentar l'anàlisi dels conflictes laborals i els gremis de fadrins a les indústries de la pell i del calçat a Barcelona (1758–1808), realitzada en el marc de la seva tesi doctoral. Els fadrins sabaters van optar per la negociació institucionalitzada, mentre que els blanquers adoptaven formes de resistència més conflictives. El reconeixement oficial va disminuir la protesta com a estratègia i la mobilitat interna del sistema gremial va afavorir la creació de nous gremis de fadrins. En canvi, entre els blanquers, el tancament de l'ofici, els alts requisits econòmics i el poder d'una elit gremial van impedir la consolidació d'aquesta estructura, fet que demostra la importància d'analitzar els processos productius i l'organització interna dels gremis per entendre les seves dinàmiques de negociació.

Maria Cufí, també doctoranda, va examinar els salaris dels treballadors de la construcció a la regió de Girona durant la segona meitat del segle XVIII; i va mostrar com aquestes dades permeten mesurar ingressos i desigualtat al llarg del temps, tot fent referència a la capacitat adquisitiva de mestres de cases i jornalers i, també, a les diferències entre entorns urbans i rurals. També va detectar un augment de la dedicació al treball que permet plantejar la hipòtesi d'una autèntica «revolució industriosa» dins del sector.

Finalment, Rosa Ros Massana es va preguntar sobre la incidència dels guanys de la mecanització de la indústria suro-tapera en els seus diversos actors socials (1860–1914). En aquest sector, les empreses estaven interessades a mantenir els salaris femenins baixos, de tal manera que l'augment del treball de les dones no es traduïa en beneficis. La seva anàlisi de les dades de la fàbrica Montaner revela intents de models igualitaris, però la feminització laboral i la compressió salarial van imposar-se amb la introducció de les noves tecnologies i l'expansió de grans companyies, especialment durant la Primera Guerra Mundial.

Com a conclusió, podem dir que el conjunt d'aportacions del seminari, i les discussions generades, van evidenciar els avantatges d'estudiar temes clàssics de la història social, com són els contractes agraris i les relacions laborals, des de la perspectiva proposada en el seminari, és a dir, més enllà de les interpretacions habituals sobre el tema, resumides en el títol amb les paraules «mercant» i «paternalisme». Així mateix, van evidenciar la necessitat de tenir en compte el paper —probablement més important del que fins ara havíem pensat— dels conflictes i de la negociació col·lectiva des de baix en els processos històrics de canvi social.

M. Luz Retuerta ■

Un moment de la ponència de
Pere Gifre Ribas.
Fotografia: Enric Saguer.

Quan el 2004 a Sant Julià de Lòria (Andorra) s'iniciaren de forma modesta i intuïtiva les Trobades Culturals Pirinenques, els seus impulsors, Àngels Mach Buch i Antoni Pol Solé, de la Societat Andorrana de Ciències, poc imaginaven el destacat i notable recorregut de la seva iniciativa fins al present. Amb el temps ha esdevingut un ineludible punt de trobada interdisciplinari que aplega estudiosos d'arreu del Pirineu d'una i altra banda de la frontera. Si en el *Mestall* 55

feiem la crònica de la 20a trobada al monestir de Sant Pere de Rodes, obra culminant del romànic, aquesta 22a trobada ha tingut lloc a l'altre extrem del Pirineu, a Irun (Guipúscoa), ciutat de 63.000 habitants i amb un traçat urbanístic molt ben endreçat, en ocasió del mil·lenari del primer esment documental de la paraula Ipuscua. Es tracta d'un manuscrit firmat davant del rei de Navarra, amb el qual es ratifica la donació que un tal García Acenariz, senyor

XXII Trobades Culturals Pirinenques

El patrimoni del ferro al Pirineu

Irun (Guipúscoa),
25 d'octubre de 2025

d'Ipuscua, i la seva esposa van fer al cenobi de San Juan de la Peña (Osca), del monestir de Salvador de Olazabal, actual Altzo, juntament amb altres terres sota la seva custòdia.

Enguany vam ser acollits per la Sociedad de Ciencias Aranzadi i Gordailua, Centro de Colecciones Patrimoniales de béns mobles de la Diputación Foral de Gipúzkoa, sota l'impuls personal de Xabier Kerexeta, actual cap de secció de col·leccions i museus de la Diputació Foral de Guipúscoa, assidu participant d'aquests encontres.

Visita guiada a l'interior de Gordailua.
Fotografia: Marc Martínez.

La sala d'actes de Gordailua va acollir al llarg de tot el dissabte 25 d'octubre una jornada dedicada al ferro al Pirineu, amb la intervenció de més d'una trentena d'estudiosos arribats de molts dels territoris pirinencs (Ribagorça, Alt Urgell, Andorra, Cerdanya, Vallespir, Conflent, Rosselló, Ripollès, Alt Empordà, etc.), també de Barcelona, i una nodrida participació d'estudiosos guipuscoans i iparraldesos, que compartiren una trobada on el català, el castellà, el francès i l'euskera van alternar en perfecta harmonia i sense necessitat de servei de traducció simultània, tot un exemple de com l'ús d'una o altra llengua no és obstacle per a l'intercanvi científic. Està previst que a la publicació de les actes cada article es faci en la llengua triada per cadascú, i un petit resum en qualsevol de les altres llengües emprades en el col·loqui. La publicació es presentarà en el transcurs de les properes jornades que tindran lloc l'octubre de 2026 a Salardú (Val d'Aran).

L'espai que ens va acollir resulta ser un centre pioner a Europa pel que fa a la conservació del patrimoni. Malauradament, Catalunya no disposa de cap centre de semblants característiques, i una vegada més hom torna amb la cua entre les cames, decebut de com el nostre país gestiona la cultura. Molta propaganda d'estructures d'estat, i no som capaços de dotar-nos d'equipaments capdavaners i punters en la preservació del nostre patrimoni. És clar que el català sempre ho justifica tot amb la manca de recursos per culpa de Madrid, però no és menys cert

que la visió estratègica dels bascos és, en tots els àmbits, acuradament planificada i executada.

Gordailua no és un museu, tot i que hom hi pot accedir en visites guiades gratuïtes. És un gran contenidor amb milers d'objectes artístics, etnogràfics i arqueològics que testimonien el passat i el present del seu entorn rural, urbà i industrial. Inaugurat el 2011, es va construir com a un equipament transversal que transcendia la titularitat de diverses administracions i empreses: custòdia fons i col·leccions de Kutxa Bank, del Museo San Telmo de Donostia, de l'Ajuntament d'Irun, de la Diputació de Guipúscoa, alguns de titularitat del govern basc, de la patronal guipuscoana, del bisbat donostiarra, i de molts particulars que hi fan confiança. Les seves espectaculars instal·lacions i els serveis que presta en garanteixen la conservació, preservació, coneixement, ús i gaudi. Documentació, restauració i preservació són els eixos sobre els quals pivota la seva acció. Els recursos dels quals disposa i les sinergies que és capaç de generar permeten garantir una gestió exemplar, amb la qual es dota el territori d'àmplies possibilitats expositives, adaptades a la demanda i necessitats de cada moment i de cada espai, el que dota l'experiència d'una gran versatilitat i adaptació, capaç de revertir a la societat de manera exemplar i molt dinàmica. Compta amb un pressupost anual d'1.200.000 euros, personal funcionari a banda, i ha esdevingut un dels cinc grans centres d'aquestes característiques a Europa, al costat d'instal·lacions de Glasgow, Marsella, Zúric, i Leeuwarden (Holanda). Una iniciativa en la qual, sens dubte, s'haurien d'emmirallar els nostres polítics i gestors culturals.

Val a dir que, tant des del punt de vista històric com de l'etnogràfic, per als estudis d'història rural aquest centre recull gran quantitat d'objectes del nostre interès. Si bé per la distància geogràfica que ens separa és evident que alguns d'aquests elements no són propis de la nostra tradició, sí que n'hi ha molts altres que ens són comuns, o si més no paral·lels, la qual cosa ens permet sobretot establir un diàleg amb el qual contribuir a interpretar millor algun dels elements del nostre

Grup d'assistents a l'entrada
de les mines d'Arditurri.
Foto David Moré

àmbit que, potser, no tenim prou ben contextualitzats o documentats. La tradició etnològica basca prové d'antic, i l'esforç institucional continuat per vetllar per la preservació de les pròpies arrels en determina un notable coneixement, tal com any rere any Xabier Kerexeta, com a tècnic superior d'etnografia, ha vingut demostrant amb les seves intervencions en diverses Trobades Culturals Pirinenques.

Les sessions de treball es van veure acompanyades de vetllades gastronòmiques al barri de Meatxa (restaurant La Juanita, i sidreria Ola, en una antiga ferreria fortificada del segle XII). I, com a activitat complementària, el diumenge al matí els organitzadors ens van oferir una visita molt interessant a les mines d'Arditurri, als peus de las Peñas de Aia, al municipi d'Oiartzun, a la comarca veïna de Donostialdea. Es tracta d'un conjunt miner d'explotació bimil·lenària, de gran interès històric, que recula fins a l'Edat del Bronze. Va estar en funcionament fins al 1984, quan la darrera empresa concessionària, la Real Compañía Asturiana de Minas, en va cessar l'explotació. Poc abans del seu tancament l'arqueòloga Mertxe Arteaga, interpellada pel plantejament que havia deixat escrit el 1803 l'enginyer alemany Juan Guillermo Thalacker, comissionat de Carles IV, que considerava aquestes mines de la mateixa categoria que les de Cartagena, Lleó o Río Tinto (Huelva), va decidir accedir-hi clandestinament, i ben aviat hi va descobrir espectaculars galeries i elements que dataven de l'època romana, unes evidències irrefutables que van contribuir a acabar amb aquella visió tradicional que els romans no havien arribat al País Basc.

Arteaga ens va acompanyar en una visita interessantíssima, amb la qual vam poder conèixer l'extraordinari coneixement del territori que tenien els enginyers i topògrafs romans que van iniciar la perforació de la muntanya. A més de transmetre'ns els seus coneixements, l'arqueòloga va explicar-nos la seva pròpia experiència, de com —arran d'haver-hi entrat sense les oportunes autoritzacions de l'empresa explotadora— va haver d'afrontar un judici, del qual finalment va sortir exonerada; també l'emoció viscuda en el transcurs de diverses prospeccions i troballes, com la descoberta de peces tèxtils d'època romana perfectament conservades per les condicions d'humitat de l'indret, la duresa d'unes excavacions en condicions precàries, etc. Vam tenir ocasió de recórrer diversos pisos de la mina, vam veure diversos pous verticals que doten de ventilació natural la mina, i des del corredor inferior —on no és habitual

de baixar—, vam sentir el soroll de l'aigua que s'escola per sota, on un aqüeducte d'època romana, en ple funcionament encara avui, drena el subsol i evita que l'abundosa pluviometria de l'indret, amb més de 2.000 ml anuals, inundi les galeries. També vam descobrir les evidències arrodonides de cavitats d'on es va extreure el mineral de ferro en època romana, i altres detalls i curiositats.

Al finalitzar la visita, l'amfitrió de la trobada, Xabier Kerexeta, etnògraf de professió, va tenir l'encert de preparar-nos una petita demostració folklòrica a càrrec d'un grup local que s'ha dedicat a la recuperació, salvaguarda i transmissió del patrimoni musical tradicional, amb una demostració de l'ús de barres i masses de ferro, amb una sonoritat semblant a la dels tocs de campanes: ens mostrà, per exemple, el toc de l'hora de dinar o el d'alerta per sortir de la mina en cas de necessitat, així com diversos cants entonats pels miners en el seu quefer quotidià. Agraïm la implicació de Juan Mari Beltrán Argiñena (Donostia 1947), intèrpret, investigador, promotor i docent musical, i del seu grup Soinuenea-Herri Musikaren Txokoa.

El programa va culminar amb un àpat al restaurant Toki Alai, al nucli de Gurutze, on, a banda de gaudir de la gastronomia local, vam poder departir amigablement amb els participants, intercanviant experiències i projectant col·laboracions futures. Alguns dels assistents encara vam allargar una mica més la trobada i vam tenir ocasió de visitar l'emblemàtic cap Higuier, la bonica població d'Hondarribia, la no menys històrica localitat d'Hendaia, i la pionera ciutat d'estiu de Saint-Jean-de-Luz (Donibane Lohizune).

David Moré Aguirre ■

Elements de gran format en un dels passadissos interiors de Gordailua.
Fotografia: Marc Martínez.

Actuació musical al finalitzar la visita a les mines.
Fotografia: Marc Martínez.

Seminaris d'història rural curs 2025-2026

Centre de Recerca d'Història Rural de la Universitat de Girona

21 de novembre de 2025

Esteve Deu (Universitat Autònoma de Barcelona)
L'impacte del "boom turístic" sobre l'economia de Llançà, 1955-1975

12 de desembre de 2025

Joan Tort (Universitat de Barcelona)
El paisatge, un concepte genuïnament transversal

23 de gener de 2026

Jackeline Velazco (Universitat de Girona)
Las actividades rurales no agrarias en América Latina: Una mirada de largo plazo

27 de febrer de 2026

Alba Pérez (Universitat de Girona)
El mercat de la terra a la Catalunya baixmedieval (la vall d'Amer, 1350-1399)

27 de març de 2026

Flavian Minel (Universitat de Lyon / FRAMESPA, Universitat de Perpinyà)
Assentaments d'hàbitat i nuclis de població al Penedès medieval (s. X-XIII): metodologia, localització i morfologia

24 d'abril de 2026

Àngels Solà (Universitat de Barcelona)
Les mobilitats dels artesans de Barcelona, 1770-1860

5 de juny de 2026

Peter McPhee (Universitat de Melbourne)
Rethinking the social and political history of rural France in the Age of the Anthropocene, 1770-2020

Totes les sessions començaran a les 16 h. a la sala de l'Institut de Recerca Històrica de la Universitat de Girona (Facultat de Lletres, Plaça Ferrater Mora, 1, 17004 Girona. Tel. 972 418 945).

Imatge: Joan Miró. La masia (detall), National Gallery of Art, Washington

Els seminaris es retransmetran en línia mitjançant Microsoft Teams. Si no us ha arribat l'enllaç a través d'un missatge de correu electrònic, podeu demanar-lo a crhr@udg.edu

Les sessions són gratuïtes i no cal inscripció prèvia.

La participació en aquest cicle de seminaris dona dret a 0,5 crèdits de reconeixement acadèmic per als estudis de grau de la Facultat de Lletres.

Amb el suport del projecte de RECSNETS II (PID2022-139652NB-I00) finançat per MCIN/AEI/10.13039/501100011033/FEDER, UE.

22è Seminari d'història medieval

Curs 2025-2026

3 d'octubre de 2025

Carolina Obradors (Universidad Complutense de Madrid)
Estudiar la ciutadania medieval: fonts i metodologies per a una anàlisi interdisciplinàries

28 de novembre de 2025

Javier Castaño (CSIC)
El estudio de la movilidad social de los judíos en la Sefarad bajomedieval

12 de desembre de 2025

Andrea Aparicio Lozano (Euskal Herriko Unibertsitatea)
Formas de apropiación de la tierra en la sociedad altomedieval de Galicia: campesinado y aristocracia (siglos X y XI)

9 de gener de 2026

Alba Pérez (Universitat de Girona)
Una societat rural a la baixa edat mitjana: els masos de la vall d'Amer

27 de febrer de 2026

Damien Coulon (Université de Strasbourg)
¿Un puerto sin orilla? Perpiñán a finales de la Edad Media. A propósito de un libro reciente

13 de març de 2026

Philip Banks (investigador independent)
Shaping medieval Barcelona: studying the sources for urban growth, 950-1300

17 d'abril de 2026

Jaco Zuijderduijn (Lund University)
Más viejo que Matusalén: Old Age, Pensions, and Retirement in Medieval Europe

8 de maig de 2026

Paola Guglielmotti (Università di Genova)
Donne, famiglia e patrimonio a Genova e in Liguria nei secoli XII-XV

Organitzat pel Grup de Recerca consolidat i Unitat Associada al CSIC Renda feudal i fiscalitat a la Catalunya baixmedieval (2021 SGR 01151), la Institució Milà i Fontanals de Recerca en Humanitats (CSIC), el Centre de Recerca d'Història Rural (Institut de Recerca Històrica de la Universitat de Girona) i els projectes de recerca coordinats "Desigualdad, movilidad y conflicto social en la Cataluña Vieja, s. XIII-XVI" (PID2022-141368NB-C21) i "Desigualdad, movilidad y conflicto social en el mundo urbano: Cataluña y Mallorca, s. XIII-XVI" (PID2022-141368NB-C22).

Coordinadors: Lluís To Figueras, Pere Orti Gost i Pere Verdés Pijuan

Lloc de realització: Facultat de Lletres de la UdG (Pl. Ferrater Mora, 1, Girona).

Horari: Divendres a les 11.30 h.

Imatge: Jeux et déguisements: la culture folklorique au sein de la culture urbaine (Histoire du Graal de Robert de Borron, vers 1280, b.n.).

CURSOS, JORNADES, CONGRESSOS

3r. Congrés de Joves investigadors en Història Social i econòmica. Reptes metodològics.

Lleida, del 2 al 4 de febrer de 2026.

Més informació: <https://congresjihse.wixsite.com/my-site>

II Congrés de Joves Investigadors en Estudis Locals. Un espai de diàleg

Lleida, 15, 16 i 17 d'abril de 2026.

Més informació: <https://www.congresjel.org/>

mestall

Redacció:

Rosa Congost, Lúcia Donat, Rosa Lluch, Xavier Marcó, David Moré i Marisa Roig
Assessor lingüístic: Daniel Ferrer
Maquetació: Anna Cabañas

Per a informació i inscripcions:

Associació d'Història Rural

Pl. de Sant Josep, 1
Arxiu Històric de Girona
17004 GIRONA
Tel. 972 22 55 00

www.ddgi.cat/historiarural/

Podeu enviar-nos textos o suggeriments a: mestall@hotmail.com

Periodicitat: semestral.

Impressió: Palahí Arts Gràfiques

ISSN: 2462-5353

Dipòsit legal: GI-731-1999